

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНО ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ У
КОНТЕКСТІ ІДЕЙ А.С. МАКАРЕНКА**

У статті проаналізовано підходи А.С. Макаренка та інших видатних педагогів до проблеми підготовки педагогічно обдарованого майбутнього вчителя, визначено сутність педагогічного таланту та обдарованості вчителя як окремого виду професійної обдарованості. Запропоновано шляхи вдосконалення процесу професійної підготовки педагогічно обдарованого майбутнього вчителя.

Одним з принципів положень педагогічної науки є аксіома, яка стверджує, що інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю. Тобто, яскрава, неординарна, приваблива особистість учителя виступає однією з найважливіших умов, а також засобом досягнення успіху у виховній і освітній діяльності.

Здавна триває дискусія щодо того, чи повинен учитель мати природжені здібності до педагогічної діяльності, чи вчительській справі може навчитися кожен. Одні дослідники твердять, що вчителем-майстром можна стати, працюючи на робочому місці поруч з гарними вчителями, набуваючи вміння і досвіду. Інші наголошують на необхідності володіти педагогічним талантом: є він – успіх у роботі забезпечено. "Учителем потрібно народитися" – вважають вони. Треті погоджуються з А.С. Макаренком, стверджуючи, що у педагогічній діяльності головне не талант, а майстерність, заснована на вмінні, на кваліфікації [1: 52].

Метою цієї статті є спроба проаналізувати сутність і значення педагогічної обдарованості (педагогічного таланту) у працях видатних педагогів, зокрема А.С. Макаренка та запропонувати шляхи удосконалення процесу професійної підготовки педагогічно обдарованого майбутнього вчителя.

Історія розвитку педагогічної думки засвідчує, що вже з античних часів до людини, яка обрала для себе педагогічну професію, висувалися достатньо жорсткі вимоги, серед яких, як правило виокремлювалися педагогічне покликання (спрямованість), любов до дітей, наявність певних здібностей (вроджених чи набутих), а також цілий перелік бажаних рис і якостей особистості. Так, на думку Платона, на посаду вчителя "можуть бути допущені стійкі натури, а не так, як це буває нині, коли будь-яка людина, навіть цілком непридатна, береться за неї" [2]. Квінтіліаном навіть було розроблено своєрідний кодекс педагогічної етики, якому мав слідувати претендент на вчительську посаду, щоб заробити повагу й шану з боку своїх вихованців [2: 164].

Великого значення вчителю надавав і Я. Коменський. На його думку, "вчителі – душа і серце виховання і тому вони поставлені на високому почесному місці; їм вручена почесна посада, вище якої нічого не може бути під сонцем". Умовою успішного виконання почесного обов'язку вчителя Я. Коменський вважає його покликання і любов до цієї професії [3: 133-163; 4].

Про необхідність наявності у майбутнього вчителя певних рис, що роблять його придатним до педагогічної діяльності, зазначали й українські педагоги. Так, О.В. Духнович у своїй книзі "Народна педагогія в пользу училищ й учителей сельських" стверджував, що "всякий, хто посвящається в наставлення юнацтва, повинен бути вже *від природи для цього обраним*, бо не всякий, хто вчить і наставляє, може назватися учителем і наставником. Той, хто не має належної якості, більше шкодить людському суспільству і громадянству, ніж приносить користь" [5: 217-218].

Продовжуючи свою думку, український педагог стверджує, що наставник повинен бути обдарованим особливими якостями: справжнім покликанням до цієї служби; мати добрі і правильні знання й відомості з того предмета, який хоче викладати іншим; чистий і непорочний норов, інші добродітності (лагідність, поважність, мужній характер тощо); любов до учнів своїх; володіти від природи легким, зрозумілим способом викладання, мати арсенал потрібних засобів для навчання і наставлення; поважати добрий порядок.

О.В. Духнович впевнений, що той, хто цих властивостей *від природи дарованих* не має, той не принесе у педагогічній сфері ніякої користі, і краще йому відмовитися від цієї служби, ніж коли-небудь перед судом Божим жакливо відповідати за недоліки і бути навіки покараним [5: 217-218].

Цікавими є роздуми О.В. Духновича про педагогічне покликання. На думку українського педагога, всяка людина з природної прихильності або темпераменту, має потяг до певної речі: музики, живопису, фізики, хімії, інших мистецтв. Дуже щасливою є людина, що за такою внутрішньою прихильністю обрала для себе спосіб життя, але, навпаки, нещасна та, яка всупереч природній внутрішній прихильності обирає певний спосіб, до якого не мала потягу... *Тому також не кожна людина є здатною від природи до навчання дітей, бо не має або любові до дітей, або терпимості чи інших якостей*, конче потрібних наставникові; якщо подібна людина заради нагороди, заради доброї платні або інших причин, або з необхідності харчуватися стане наставником, то, справді, як вона сама нещасною, так і доручені їй підлітки будуть нещасливими; і про такого наставника складено цю старовинну приказку: Quern Dii odere Pedagogum feces тобто, кого боги ненавиділи, того вчителем створили.

Отже, по-перше, є потрібним для того, хто віддав себе на учительську службу, мати природне *покликання*, тобто прихильність, і прийняти за основу, що він не заради плати або не з нестатку, але для загального добра людства на важкій цій службі добровільно працювати бажає. Такий буде добрим учителем і щасливими будуть його учні [5: 217-218].

Велику увагу приділяв обдарованості вчителя й І.Я. Франко, який вважав, що "бувають учителі з *природженим педагогічним талантом*, які вміють під час уроків жити спільним життям усього класу, забувати

про себе, про свої власні турботи, радощі і тривоги. Кожен урок такого вчителя є розширенням розумового кругозору учня, задоволенням його природної допитливості, розбудженої попередніми успіхами, є насолодою, а не мукою" [6: 206-207].

На жаль, як зазначав М.І. Пирогов, "талановиті, проникливі і сумлінні вихователі зустрічаються так само рідко, як і проникливі лікарі, талановиті художники й обдаровані законодавці. Число їх не відповідає масі людей, що потребують виховання" [7: 210-211].

Видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський відзначав, що вчитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання і виховання, уміти викладати свої знання визначено і точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем. Пропонуючи проект учительської семінарії, К.Д. Ушинський радив приймати до неї лише тих, у кому можна передбачити хороших учителів [4: 162-172].

Багато розмірковував над проблемою педагогічного таланту А.С. Макаренко. Оцінюючи свою особистість, Антон Семенович стверджував, що сам він "скоріше за все звичайний, середній педагог" [8: 376], який своєю наполегливою працею спромігся досягти високого рівня педагогічної майстерності. Більш того, на думку А.С. Макаренка, у розпорядженні школи завжди буде тільки "середній вихователь, який володіє середніми здібностями, проте цікавиться наукою і літературою..." [8: 335].

Що ж до питання про педагогічний талант, то А.С. Макаренко дотримувався думки про те, що не можна покладатися тільки на випадкове розподілення талантів, яких до того ж ще й не так багато. Крім того, чому повинна страждати дитина, яка потрапила до "не талановитого" вчителя? [8: 394-395]. І, зрештою, коли стоїть питання про виховання десятків мільйонів дітей, навряд чи можна "у цьому складному завданні покладатися тільки на добре серце, ентузіазм" [8: 335], педагогічний талант... Антон Семенович був глибоко переконаний, що у такій ситуації має сенс вести мову тільки про майстерність, тобто про дійсне знання виховного процесу, про виховні уміння. Він на своєму особистому досвіді переконався, що "все вирішує майстерність, яка заснована на вмінні, на кваліфікації" [8: 395].

Отже, складається думка, що А.С. Макаренко категорично заперечує саме існування такого поняття як "педагогічний талант". Проте, якщо уважніше перечитати записи його численних виступів перед педагогами, можна помітити, що іноді він все ж таки використовує слово "талант", особливо коли йдеться про одного з найвідоміших його вихованців – педагога, розвідника, просто прекрасну людину – Семена Калабаліна. "Чудова людина. Якщо про себе я кажу, що я майстер, а не талант, то Карабанов перш за все справжній талант. *Не майстер, а саме талант*, якому підкорюються найважчі..." [9: 3-4]. "Справжній талант..." Це чи не єдиний випадок, коли А.С. Макаренко, надзвичайно вимогливий до себе (самовизначення "просто майстер" позбавлено будь-якого позування) і до інших, коли справа стосується педагогічної діяльності, застосовує таку високу оцінку [9: 3-4].

А.С. Макаренко вважав, що майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, яке вимагало б таланту. На його думку, це спеціальність, якої необхідно навчати, як треба навчати лікаря його мистецтву, як треба навчати музиканта. Видатний педагог стверджував, що кожна людина може бути лікарем, музикантом, педагогом, щоправда, одна – кращим, друга – гіршим. Антон Семенович був переконаний, що якість фахівця залежить від якості його навчання [8: 377].

Офіційна радянська педагогіка погоджувалася з тим, що є вчителі, які володіють особливим педагогічним талантом, учителі-самородки, такі вчителі, яких на всьому їхньому нелегкому шляху супроводжує успіх у їх навчальній і виховній роботі. Вплив особистості таких учителів настільки значний, що вони творять "педагогічні чудеса", доводячи навчально-виховну роботу до дуже високого рівня.

Однак, справді талановитих учителів не так вже й багато. Як в інших сферах, так і в педагогічній справі талант – рідкість. Талановитим кожен учитель може і не бути. Однак він може і повинен бути майстром своєї справи. При цьому оволодінню педагогічною майстерністю сприяє наявність у людини *покликання* до професії вчителя, яке виявляється в яскраво вираженій схильності й здатності до педагогічної діяльності, до роботи з дітьми. Покликання це може проявитися ще в школі у бажанні надавати товаришам допомогу в навчанні, у прагненні до роботи з молодшими дітьми. Головне ж, у чому воно виявляється – це любов до дітей, бажання працювати з дітьми і заради дітей. Без цього неможливо стати учителем, як неможливо опанувати по-справжньому педагогічною майстерністю [10: 222-224].

І.Ф. Харламов зазначає, що педагогічна професія вимагає від людини певної схильності, необхідних фізичних і психічних даних, а також відповідного особистісного розвитку. При цьому він посилається на думку видатного російського хіміка Д.І. Менделєєва, який стверджував, що "до педагогічної діяльності необхідно залучати як до справи морської чи лікарської... не тих, які лише намагаються забезпечити своє життя, а тих, які відчувають до цієї справи свідоме покликання і передбачають у ній своє задоволення, розуміючи загальну народну потребу" [11: 540]. Саме тому не можна підготовку вчителя зводити лише до певної суми знань, умінь і практичного досвіду. Необхідними вимогами є також схильність до роботи, наявність певних природних даних і моральних якостей.

У сучасних наукових джерелах прийнято вважати, що педагогічний талант – найвищий ступінь здібностей особистості, які забезпечують можливість найбільш успішного, творчого виконання педагогічної діяльності. Як бачимо, ключове поняття тут – "здібності". У той же час поняття "педагогічна кваліфікація" означає підготовленість особистості до педагогічної діяльності, тобто наявність у неї спеціальних знань, умінь та навичок, що необхідні для здійснення цієї діяльності. Тут ключовим словом є "підготовленість". Порівнюючи ці

поняття, можна дійти висновку, що здібності особистості як індивідуальні її особливості, які є умовою успішного здійснення вчительської роботи, не можна звести тільки до знань, умінь на навичок, тобто таланту не можна навчити [1: 52-53].

Дійсно, прекрасним педагогом може стати той, чий педагогічний талант буде доповнено спеціальною педагогічною освітою і буде розвинено у практичній педагогічній діяльності. Справжнім педагогом може і не стати той, хто сподівається тільки на свій педагогічний талант або ж тільки на отриману ним педагогічну освіту.

На думку академіка І.А. Зязюна [12: 4-5], який багато років присвятив проблемі формування педагогічної майстерності у майбутніх учителів, не можна чекати закінчення вищого педагогічного навчального закладу, щоб потім у практичній діяльності стати майстром. Потрібно саме у студентські роки набувати професіоналізму. Потрібна щоденна і наполеглива праця над розвитком своїх здібностей до педагогічної діяльності, формуванням професійної позиції, виховуванням уміння спілкуватися з людьми, у процесі органічної взаємодії розв'язувати завдання навчання та виховання. Тому поняття навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток здібностей, формування професійних якостей і умінь, що допоможуть настроїти особистість як інструмент педагогічного впливу на взаємодію з дітьми, батьками, колегами. Така система навчання складна і навчальними планами не завжди передбачена, проте сьогодні це найактуальніше завдання педагогічного вузу [12: 4-5].

Суспільні тенденції гуманізації змісту, методів і форм педагогічного процесу, орієнтація на вияв індивідуальності кожного учня ставлять високі вимоги до особистості педагога, розвитку його творчого потенціалу. На сьогодні актуальності набувають такі зміни в організації професійної підготовки майбутнього вчителя як:

- ✓ розвиток організаційної структури педагогічної освіти за рахунок запровадження *ступеневої системи освіти*, що дасть змогу забезпечити *варіативність* навчання (вибір різних освітніх та професійних програм, спеціалізацій) і цим самим сприяти більш повній реалізації творчого потенціалу особистості, зробити навчання більш гнучким, спроможним реагувати на зміни соціальних процесів;

- ✓ *диференціація змісту* загальнопедагогічної підготовки вчителя для різних груп студентів протягом всього терміну навчання, що знаходить своє відображення у багатоваріантних навчальних планах та програмах ВНЗ, кожний з яких самостійно визначає зміст професійної підготовки вчителів;

- ✓ *індивідуалізація навчання*, здійснення якої, на думку експертів, полягає у реалізації концепції підготовки педагогів різних спеціальностей, спеціалізацій та профілів; навчання студентів за індивідуальними програмами і планами; у розробці широкого кола освітньо-професійних програм;

- ✓ *технологізація* процесу навчання;

- ✓ *запровадження нових методів, форм, засобів та технологій* навчання студентів, адже організаційно-методична гнучкість забезпечить студентам свободу вибору рівня освіти, спеціалізації та профілю залежно від спрямованості особистості студента, його здібностей та можливостей (обдарувань).

Отже, одним із провідних завдань вищого педагогічного навчального закладу є підтримка і розвиток педагогічної обдарованості майбутнього вчителя, формування його педагогічної майстерності. Сучасні дослідники, зокрема І.А. Зязюн, під майстерністю вчителя розуміють найвищий рівень педагогічної діяльності як вияв творчої активності особистості педагога, а саме комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких важливих властивостей належать гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка:

- ✓ педагогічна майстерність у структурі особистості — це система, здатна до самоорганізації, системоутворюючим чинником якої є гуманістична спрямованість;

- ✓ фундаментом професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять ту основу високого професіоналізму в діяльності, яка забезпечує цілісність системи, що самоорганізується);

- ✓ педагогічні здібності забезпечують швидкість самовдосконалення;

- ✓ техніка, що спирається на знання і здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності.

Усі складники педагогічної майстерності взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток, а не лише зростання під впливом зовнішніх чинників. Отже, щоб учитель діяв творчо, самостійно він повинен мати певну внутрішню опору, певні властивості, риси, розвиток яких забезпечить професійний саморозвиток педагога.

Ефективність професійної підготовки педагогічно обдарованих майбутніх учителів суттєво залежить від організаційних форм навчальної роботи, які дозволяють розвивати спеціальні здібності, формувати мотивацію (спрямованість) до педагогічної діяльності, стимулювати креативність мислення. Робота з обдарованими студентами вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованої на новизну інформації та різноманітні види пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності. Сучасний вищий педагогічний навчальний заклад володіє цілою системою організаційних форм навчальної діяльності студентів, серед яких є як традиційні, так і інноваційні: лекція, семінар, лабораторний практикум, індивідуальні та групові консультації, колоквіуми, ділові ігри, навчальні конференції, конкурси педагогічної майстерності, олімпіади тощо. Проте серед методів навчання педагогічно обдарованих студентів мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мижериков В.А., Ермоленко М.Н. Введение в педагогическую деятельность: Учеб. пособие. – М.: Пед. общество России, 2002. – 268 с.
2. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навч. – метод. посібник. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
3. Коменский Я.А. Законы добре організованої школи: В кн. "Избранные педагогические сочинения в 2-х томах". – М., 1982. – Т. II. – С. 133-163.
4. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки (курс лекцій): Навч. пос. для студентів педагогічних навчальних закладів та ун-тів. – Тернопіль, 1994. – 358 с.
5. Духнович О.В. Народна педагогія в пользу училищ й учителей сельських // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової. – К.: Вища шк., 2004. – С. 217-218.
6. Франко І. Емерик Турчинський. Посмертний спогад // Педагогічні статті і висловлювання / Упор. О.Г. Дзеверін. – К.: Рад. школа, 1960. – С. 206-207.
7. Пирогов М.І. Питання життя // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової. – К.: Вища шк., 2004. – С. 209-211.
8. Макаренко А.С. О воспитании. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
9. О сыне и отце // Известия. – № 363. – 29 декабря 1986 года. – С. 3-4.
10. Ильина Т.А. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1968. – 572 с.
11. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие. – М., 1999. – 519 с.
12. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. – К., 1997. – 349 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.02. 2008 р.

Антонова Е.Е. Особенности профессиональной подготовки педагогически одаренных студентов в контексте идей А.С. Макаренко.

В статье проанализированы подходы А.С. Макаренко и других выдающихся педагогов к проблеме подготовки педагогически одаренного будущего учителя, определена сущность педагогического таланта и одаренности учителя как отдельного вида профессиональной одаренности. Предложены пути усовершенствования процесса профессиональной подготовки педагогически одаренного будущего учителя

Antonova O.Ye. Features of Professional Preparation of the Pedagogical Gifted Students in the Context of A.S. Makarenko Ideas.

In the article the approaches of A.S. Makarenko and other prominent teachers to the problem of preparation of the pedagogical gifted future teacher, are analysed essence of pedagogical talent and gift of teacher is defined as a separate type of professional gift. The ways of improvement of process of professional preparation of the pedagogical gifted future teacher are offered.